

HRVATSKI FRIZATICI - PRVI HRVATSKI NOVAC (3)

Autor analizira denare koje su Rengjeo i Koch u svojim radovima odredili kao hrvatske frizatike. Na osnovi tipografije, stila i tehnike kovanja, određuje razliku između kraljevskih (ugarskih) i herceških (hrvatskih) kovova. Na osnovi svoje prosudbe i dosad već utvrđenih grešaka koje su se potkrale Rengjeu, autor kreira novi katalog, ne uvršćuje u njega denare koji prema njegovu određenju ne pripadaju u hrvatske frizatike, a uvršćuje neke denare koje spomenuti autori nisu uvrstili u tu skupinu denara.

U prva dva dijela ovog rada pokušali smo objasniti povijesna zbivanja koja su prethodila nastanku prvoga hrvatskoga novca. Ovdje nećemo ponavljati i nabrajati sve pisane tragove koji su dokaz da je Hrvatska zaista bila monetarno neovisna. Tim pitanjem dosad su se bavili mnogi autori, počevši od Brunšmida, Klaića, Rengjea i Metcalfa, do u novije vrijeme Krasnova, Pogačnika, Korčmaroša i Benažića. Ne ulazeći u povijesnu analizu, svoje viđenje o ovim kovanicama dali su Hóman i „otac frizaške numizmatike“ Luschin. Nakon njih to su učinili i Baumgartner, koji je frizatike približio širokoj publici, te Koch, tvorac dosad najvećega kataloga frizaškoga tipa denara. Štoviše, Koch je napravio novu selekciju hrvatskih frizatika, o kojoj ćemo upravo govoriti. Nije nam poznat niti jedan rad koji argumentirano demantira hrvatsku monetarnu samostalnost pa time i postojanje hrvatskih frizaških denara. U prvom dijelu ovog rada govorili smo o mađarskim numizmatičarima, koji su uglavnom negirali postojanje hrvatskih frizatika, no taj stav nisu javno obrazložili, nego su ih jednostavno „prešutjeli“ u svojim katalozima, svrstavši hrvatske frizatike u kraljevske denare. U argumentirano „razmatranje“ toga pitanja upustio se jedino ugledni mađarski numizmatičar István Gedai (Prinčevsko kovanje, 1996.). Iako je u svom radu iznio neke prosudbe s kojima se ne možemo složiti, on misli da bi Andrija teško propustio priliku da kuje svoj herceški novac ako je takvu priliku imao. Gedai se upustio i u prosuđivanje o tome koji su to denari eventualno mogli biti, ne prihvaćajući Rengjeovu teoriju. Uglavnom se bavio denarima koji ne nose natpis REX, držeći da bi jedino takvi denari mogli biti proizvod herceške kovnice. Iako to nigdje eksplicitno ne iznosi, Gedai zapravo negira pravo kovanja Andrijinim nasljednicima jer on misli da je Andrija silom prisvojio to pravo pa bi bilo logično da kao kralj to isto pravo nije dao novom hrvatskom hercegu ili banu. Razumljivo je da se s takvim stavom ne možemo složiti. No unatoč tome, Gedai je vrhunski numizmatičar pa njegovoj tipološkoj analizi pridajemo punu pozornost.

Rengjeova analiza

Pri pisanju svoje prve studije o hrvatskim frizaticima „Prvi hrvatski novci“, davne 1936. godine, Rengjeo je koristio tada najpreciznije kataloge, Réthyjev i Luschinov, a svoju studiju napisao je, kako sam kaže: „u suglasju s Brunšmidom i Hómanom“. Hrvatske frizatike selektirao je prema ovim kriterijima:

1. primjerci na kojima se javlja polumjesec i zvijezda,

2. primjerci na kojima se javlja prugasti grb Arpadovića,
3. primjerci na kojima se javljaju dvije okrunjene glave,
4. primjerci koji su iskovani naprednijom i boljom tehnikom nego kraljevski novac,
5. primjerci na kojima se javlja poprsje hercega s vladarskim insignijama,
6. međusobna tipološka srodnost.

Hrvatske frizatike podijelio je u 6 skupina:

1. SKUPINA (finoća srebra 0,800) - novci hercega Andrije (1196. - ?) - 6 denara;
2. SKUPINA (finoća srebra 0,750) - novci hercega Andrije (- 1204.) - 3 denara;
3. SKUPINA (finoća srebra 0,750) - novci nasljednika hercega Andrije (1204. - 1209.) - 5 denara i 5 obola;
4. SKUPINA (finoća srebra 0,750) - novac bana (i nadbiskupa) Bertholda Meranskog (1209. - 1211.) - 4 denara i 3 obola;
5. SKUPINA (finoća srebra 0,750) - lakši kovovi iz vremena 1211. - 1220. - 6 denara i 2 obola;
6. SKUPINA (finoća srebra 0,900) - novci hercega Bele (1220. - 1226.) - 3 denara i 2 obola.

Ukupno 39 tipova: 27 denara i 12 obola. Važno je napomenuti da je Rengjeo prema svojim kriterijima selektirao i one primjerke koje je već Hóman odredio kao hrvatske frizatike. Rengjeo je neke prihvatio, neke odbacio, a dodao je popisu i neke koje Hóman nije prepoznao kao takve.

Dvadeset i tri godine kasnije, u svojem „*Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien und Bosnien*“ Rengjeo je povećao broj tipova na 57, koje je tada svrstao u pet skupina. Glavna promjena u podjeli sastojala se u tome da je spojio 1. i 2. skupinu, te dobio jednu - novci hercega Andrije (1196. - 1204.), sa 12 denara. Tu skupinu od 12 denara tvorilo je poznatih 9 denara iz stare podjele, kojima je dodao dva denara Tipa 1, koji na svom licu imaju drukčiji tekst legende. Oni su postali Tip 2. i 3. Novi primjerak u toj skupini jest Tip 11, o kojemu ćemo još govoriti.

Prouči li se Rengjeov rad, posebice kriteriji, mora se priznati da mu i danas možemo naći tek nekoliko zamjerki. Možda neki od kriterija djeluju „nategnuto“ i previše općenito, no bit je u tome da se na jednom primjerku prožima više mjernih kriterija. Osobno, važnost tih kriterija ne bih poredao tako. Tehnika i stil kovanja, kao i ukupni vizualni dojam, preduvjet su ostalim kriterijima. Tu su naravno, težina, promjer i povijest primjerka kroz arheološke nalaze. No, iako to nigdje i ne spominje izrekom, Rengjeo je vodio računa i o tome.

S obzirom da je Rengjeov rad izišao davne 1959. godine, zbog nekih novih spoznaja potrebno je revidirati njegove grupe denara. Mislim da su određene Rengjeove pogreške nastale zato što je bio prisiljen oslanjati se većinom na crteže u postojećim katalogima. Danas su nam na raspolaganju visokokvalitetne fotografije za gotovo sve primjerke. Po-

javili su se i neki primjerci koji u ono vrijeme nisu bili poznati pa su njihovim nalaskom naše spoznaje obogaćene, a naši kriteriji pooštreni. U prvom dijelu ovog rada govorio sam o nazivu te skupine novaca. Iako sam prihvatio naziv hrvatski frizatici, mislim da se cijela skupina tih denara ne bi trebala tako zvati. Denari, a pogotovo oboli koji su kovani nakon 1220. godine, svojim stilom, težinom i motivima imaju malo sličnosti ili gotovo uopće nemaju sličnosti s frizaškim denarima. No i za njih se uvriježio naziv frizatici jer nemamo nikakav naziv za te denare koji su kovani od otprilike 1220. godine do pojave slavonskih banskih denara, četrdesetih godina 13. stoljeća. Napominjem da je tu skupinu denara Rengjeo zvao tek novcima ili denarima, odnosno „prvim hrvatskim novcima“, dakle nigdje ne spominje da misli da su i ti kasniji kovani denari frizaškoga tipa, a upravo mu se to i najviše zamjeralo. Vrijeme je da toj skupini denara dodijelimo novi naziv, koji ne bi bio u suprotnosti s njihovom strukturom.

Proučivši sve poznate denare koji su kovani za Andrije II., pokušao sam toj problematici pristupiti na malo drukčiji način. Osnovu svojega pristupa vidio sam u dokazivanju postojanja dviju kovnica: kraljevske i herceške. Poznato je iz dokumenata da je 1221. na području Čanadske biskupije djelovala kovnica koja nije bila pod kraljevom ingerencijom. Gedai spekulira da je moguće da je to bila Andrijina herceška kovnica jer joj nije vidio drugu namjenu (Gedai 1996). O toj kovnici zna se tek to da je 1221. godine bila „još“ aktivna, ali njezin udaljeni položaj ne može nam sugerirati vezu s Hrvatskom. Koja joj je bila svrha, odnosno čiji je novac kovala, tek moramo utvrditi.

Lajos Huszár u svojem katalogu mađarske numizmatike Andriji dodjeljuje 60 denara i 28 obola. Sve ih drži kraljevskim, odnosno mađarskim kovovima. Od izlaska toga kataloga 1979. godine pojavilo se još petnaestak denara koji se pripisuju Andriji. Čak i da svi nisu pravilno determinirani, obuhvaćaju otprilike 70 denara i 30 obola. Andrija je, kao kralj, vladao 30 godina pa bi dakle kraljevska kovnica kovala više od dva tipa svake godine. To je, naravno, nevjerojatno, jer se govori o različitim tipovima, a ne tek o varijantama pojedinih denara. Moglo se, doduše, i dogoditi da su u istoj godini otkovana dva ili tri tipa, ali to se sigurno nije događalo u svih trideset godina. Dapače, vjerojatnije je da pojedinih godina nije otkovan niti jedan „novi“ tip denara.

Andrija u svojoj Zlatnoj buli iz 1222. godine kaže:

„Isto tako novi novci naši neka vrijede godinu dana od jednoga Uskrsa do drugoga, a dinari neka su takvi, kakvi su bili u vrijeme kralja Bele.“

Iz ovog upravo kraljeva navoda može se nazrijeti da su se u praksi denari mijenjali i više nego jednom godišnje. No, kao što smo već rekli, teško je zamislivo da se to događalo upravo svake godine do te 1222. godine. Dakle, već nas i ta činjenica navodi na trag o postojanju druge kovnice.

Mislim da bez većih problema, tipološkom analizom možemo prepoznati osnovni stil i tehniku denara koji su kovani u kraljevskoj kovnici.

Slova legende i tehnika izrade (reducirano naličje)

U svojoj analizi prvo sam se pozabavio tehnikom urezivanja slova na legendama Andrijinih denara. Na vrlo malo primjeraka postoji natpis ili slova (sigle). No i ono što

postoji dovoljno je da zamijetimo razliku između dva tipa. Promotrimo jedina dva poznata denara koja sa sigurnošću možemo pripisati Emeriku (1196.-1204.) (slika 1. i 2.).

EMERIK

Slika 1.

Slika 2.

Usporedimo ih sa sljedeća dva primjerka, koji su zbog natpisa neosporno Andrijini (slika 3. i 4.).

ANDRIJA

Slika 3.

Slika 4.

Lako je uočiti veliku sličnost. Osim u tipu slova, na slici 2. i 3. vidi se gotovo identično naličje, a na naličju primjerka na slici 1. i na licu primjerka na slici 4. vidi se identičan monogram REX. Isti tip slova nose još dva Andrijina primjerka (slika 5. i 6.).

Slika 5.

Slika 6.

Usporedimo li to sa slovima na sljedećim primjercima:

Slika 7.

Slika 8.

Slika 9.

zamjećujemo da se osim pravilno smještenoga teksta legende, između dvije kružnice, vidi i drukčiji tip slova.

Pogledajmo sljedeću skupinu Andrijinih denara:

Slika 10.

Slika 11.

Slika 12.

Slika 13.

Slika 14.

Slika 15.

Slika 16.

Slika 17.

Slika 18.

Slika 19.

Slika 20.

Slika 21.

Slika 22.

Slika 23.

Slika 24.

Slika 25.

Slika 26.

Slika 27.

Slika 28.

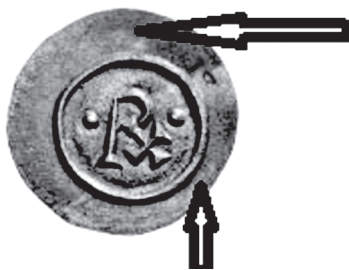
Slika 29.

Slika 30.

Njima možemo pridodati slike 3., 4. i 6. Uviđa se da su tipološki, stilski i tehnikom izrade vrlo slični. Gotovo sigurno može se utvrditi da su proizvod jedne kovnice. Osim stilskog i tipološkog izričaja, može se vidjeti neobična pojava na naličju svih tih primjeraka. U usporedbi s licem tih kovanica, na njihovu naličju od ruba kovanice do unutarnje kružnice postoji pojas praznog (neispunjenog) prostora (vidi sliku 31.). Za ovu priliku to ćemo nazvati „reducirano naličje“.

Slika 31.

Lice tih denara uvijek se proteže cijelom površinom kovne pločice. Ta pojava navela me na zaključak da se razlog tome krije u načinu kovanja tih denara. Kao i svi drugi denari toga vremena, i oni su kovani pojedinačno u dvodjelnim kalupima. Donji kalup, u koji je u ovom slučaju bio urezan prikaz lica kovanice, bio je statični dio. Gornji ili pomični dio, u ovom slučaju onaj dio koji je imao urezano naličje, bio je dio kalupa po kojem se udaralo čekićem ili maljem. U pravilu, uvijek se pomični dio kalupa češće mijenjao jer se brže trošio ili pucao. To je i vjerojatni razlog „jednostavnijim“ prikazima na naličju tih tipova. Na slici 31. vidi se još jedna specifičnost tih denara, a to je ekscentar naličja koji je nastao prilikom udarca po kalupu. Budući da je lice tih denara uvijek pravilno centrirano, možemo zaključiti da su pločice prije kovanja prvo bile kružno rezane. To se vjerojatno radilo udarcem oštrim kalupom za rezanje. Razlog takvu postupku nije estetski, nego vjerojatnije šparni. Naime, na taj način ostaje manje „otpadnoga srebra“ od srebrne vrpce ili ploče iz koje se izrezuju pločice. Frizatici su kovani drukčijom, uobičajenom tehnikom. Prvo bi se srebro izrezalo u vrpce željene širine. Nakon toga bi se iz vrpce izrezale kvadratne pločice koje bi išle pod kalup. Nakon otkivanja, „višak“ srebra obrezivao se škarama, pa otud i karakterističan „kvadratičan“ izgled frizatika (vidi sliku 32. - denar granične kovnice u Kostanjevici).

Slika 32.

Iz navedenoga se može zaključiti da su na prikazanim denaru i obolu, slika 15. i 16., zamijenjena mjesta lica i naličja, koja su se dosad tretirala prema „važnosti“ prikaza.

Među navedenom skupinom nalaze se i primjerci koje je Rengjeo svrstao u hrvatske, a to su brojevi slika:

6. - **Rengjeo** (u daljnjem tekstu **R**) **25**

18. **R26**

19. **R27**

20. **R28**

21. **R29**

22. **R36**

30. **R30**

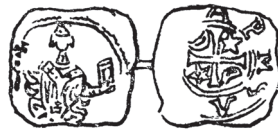
- obol broja 30. - **R31**.

Svi navedeni, osim broja **R36**, pripadaju III. skupini u Rengjeovu Corpusu, odnosno skupini denara koju je dodijelio Bertholdu Meranskom, hrvatskom banu (1209.-1211.). Osim ovdje navedenih denara u Corpusu su pridodani i brojevi **R23** i **R24**, o kojima ćemo govoriti kasnije. Sada se postavlja pitanje: mogu li to biti hrvatski denari? Jesu li kovani po ugarskom uzoru ili su ih kovali ugarski majstori, a za hrvatske potrebe?

Mogu li poprskje ili glava crkvenog vladara, prema kojima ih je Rengjeo dodijelio Bertholdu, biti dovoljni za takvu atribuciju? Jesu li polumjesec i zvijezda, ili prikaz dvije glave, dovoljni za to?

Mislim da nisu. Dok nemamo pouzdanijih indicija, sve to što smo naveli nije dovoljno da bi se ti denari mogli pripisati nekoj drugoj kovnici, onoj herceškoj, koja je kovala za hrvatske potrebe. Razlog za takav stav postoji i u ostalim denarima koje držimo hrvatskima, a koji nisu kovani tehnikom reduciranog naličja. Pribrojimo li i te denare njima, dobit ćemo isti problem - nekonzistentnost.

Rengjeo 23. i 24.

Slika 33.

Pogačnik je u svojim radovima, koji su izišli u Numizmatičkim vijestima br. 34. i 51., iznio mišljenje da se denari **R23** i **R24** ne mogu držati hrvatskim frizaticima. Rengjeo je te denare, kako smo već spomenuli, dodijelio Bertholdu Meranskom, držeći da su kovani kao hrvatski novac bana.

Danas je poznato, a i Pogačnik je to dobro argumentirao u svojim radovima, da je taj novac kovan mnogo kasnije od 1211., u vrijeme kad je Berthold već bio patrijarh u Akvileji. No, budući da je taj novac kovan za Istru i da ga je kovala osoba koja je bila vladar toga područja, ne možemo te novce ne uvrstiti među „naše“ frizatike. Ovdje se vraća terminološki problem o kojem smo govorili. No ti Bertholdovi denari, a nisu jedini koje je on kovao, ne mogu se svrstati u hrvatske frizatike, ako u njih uvršćujemo, a uvršćujemo, denare koji su kovani u herceškoj kovnici.

Židovska slova *cheth* i *teth*

U IV. i V. skupini Copusa ima nekoliko denara na kojima su prikazana židovska slova *cheth* i *teth*. Prvi su na ta slova upozorili Gy. Rádóczy 1972. godine, L. Nagy i S. Scheiber 1974. godine. Od naših autora o toj temi pisao je Ladislav Korčmaroš 1996. godine.¹ Zaključak navedenih autora isti je, slova *chet* i *teth* zapravo su kovničke oznake (*sigle*) upravitelja kraljevske kovnice. Pod slovom *cheth* prepoznat je upravitelj imena Henoch, a *teth* predstavlja ime Theka.

Ⓝ **cheth**

Ⓣ **teth**

Slika 34.

Prema pisanim dokumentima, 1225. godine, spomenuti upravitelj Theka već je obnašao svoju dužnost. Pretpostavlja se da je kasnije (do 1270. godine) postojao još jedan upravitelj istog imena. Henoch se spominje kao upravitelj 1250. i 1265. godine.

Na ovom mjestu vratio bih se Andrijinoj Zlatnoj buli iz 1222. godine, a o njezinoj smo sličnosti s „*Magna Cartom*“ već pričali. Naime, Andrija II. pritisnut zahtjevima velikaša donio je između ostalog i sljedeću odredbu:

– „*Predstojnici kovnica, nadzornici prodaje soli i nadzornici poreza neka su plemići našega kraljevstva; ne mogu to postati Ismaeliti ni Židovi.*“²

Kao što vidimo, to je vrlo interesantna podudarnost, ali za njezino bi proučavanje trebalo znatno više prostora.

Očito je da ta odluka o upraviteljima kovnica, ako je ikada i provedena, nije bila dugo na snazi. Iz ove odredbe također se može naslutiti da su Židovi i prije 1222. godine obnašali dužnost upravitelja kovnice.

Nakon studija spomenutih autora teško je ne prihvatiti argumente za to da su denari kovani u kraljevskoj kovnici, a ne u „našoj“ herceškoj kovnici. Tako je tim više što su pogrešni atributi koji su Rengieu služili za određivanje tih denara kao „*hrvatskih frizatika*“, a to su npr. polumjesec i zvijezda ili zvijer nalik kuni. Utvrđeno je da je polumjesec u većini slučajeva zapravo luk ili most, a zvijer je najvjerojatnije pantera.

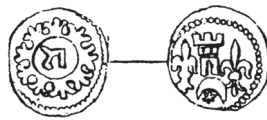
Zbog svega navedenog, sljedeće tipove ne trebamo uvrstiti u hrvatske frizatike:

R38 - denar Slika 35.

R39 – obol Slika 36.

R42 – denar Slika 37.

1 Korčmaroš, Židovska slova na „hrvatskim frizaticima“, Zbornik radova 1. međunarodnog numizmatičkog kongresa u *Hrvatskoj*, 1996., str. 51.-55.

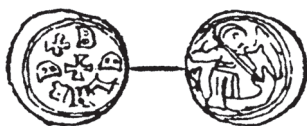
2 Prijevod S. *Srkulj*, Izvori za hrvatsku povijest, IV., Zagreb, 1910., str. 34.

R43 – obol Slika 38.

R44 – denar Slika 39.

R46 – denar Slika 40.

Slika 41.

Slika 41. prikazuje varijantu denara sa židovskim slovom na slici 39.

Rengjeo TIP 11

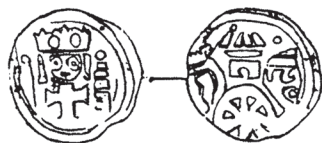
Slika 42.

U svoj *Corpus*, bez dodatnih objašnjenja, Rengjeo je uvrstio i ovaj tip denara. Na problem, odnosno pogrešno svrstavanje toga tipa u hrvatske frizatike, upozorio je Pogačnik u Numizmatičkim vijestima br. 51. iz 1998. godine. Prema Pogačniku, koji je došao do primjerka Luschinova kataloga prema kojem je Rengjeo radio svoju studiju, Rengjeo je uz ovaj tip denara (Luschin 336) napisao opasku „*Neće biti naš frizatik*“.

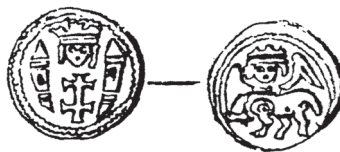
Razlog tome je to što taj denar pripada skupini frizaških „*Zwittera*“, denara u kojih se javljaju kombinacije više lica i naličja, odnosno, uz jedno lice javlja se i do pet tipova naličja. Tako se uz taj tip, između ostalih, pojavljuje i naličje na kojem je prikazan lav nalijevo i natpis *LANDESTROS* (Kostanjevica na Krki). Tako je sigurno determinirana pripadnost slovenskoj kovnici. Ne može se odgonetnuti zašto je svejedno Rengjeo taj denar uvrstio u *Corpus*. Razmišljajući o tom problemu, našao sam iole suvisli odgovor. Naime, proučivši „*Zwittera*“, primijetio sam da se naličje prikazanoga denara ne nalazi među njima. Nisam ga do sada našao niti u drugim meni dostupnim katalogima. Stoga kao jedino rješenje vidim to da je Rengjeo iz nekog razloga (možda zbog žurbe pred tisak) tom neidentificiranom naličju dodao najsličniji prikaz lica koji je imao. No, budući da nam do danas primjerak s tim naličjem nije poznat, ta pretpostavka ostaje tek nagađanje. Dok se ne pronađe eventualni predložak ovom crtežu, taj denar ne treba uvrstiti među hrvatske frizatike.

Belini denari

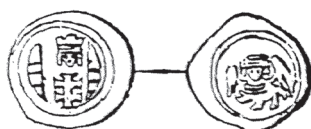
U Rengjeovu Corpusu neki od kasnijih denara, koje je odredio kao denare Andri-jinih nasljednika, nemaju uopće nikakve atribute prema kojima bismo ih mogli uvrstiti u denare herceške kovnice. To su sljedeći primjerci:

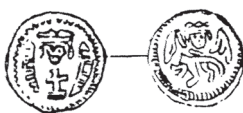
Slika 43.

Slika 44.

Slika 45.

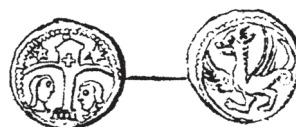
Slika 46.

Slika 47.

Slika 48.

Slika 49.

Primjerak na slici 48., kao i njegov obol na slici 49. imaju lice vrlo sličnoga stila kao naličja denara Huszár 312 (slika 40. ovog rada) i 364, što je još jedan argument za to da ih brišemo s popisa naših denara.

Usporedba tipova

Na sljedećem primjeru dodatno bih objasnio razliku između denara kovanih u herceškoj kovnici i denara koji su kovani u kraljevskoj kovnici za optjecaj Ugarskom.

0,96 g

Slika 50.

0,61 g

Slika 51.

Na slici 50. i 51. vide se dva denara istog motiva na naličju. Oba su vrlo dobro očuvana pa se može napraviti detaljna i precizna analiza. Iako su naličja vrlo slična, u stilu izrade vidi se velika razlika. Denar na slici 50. znatno je preciznije izrade, za razliku od denara na slici 51. (tzv. ABC tip), na kojem je prikaz prilično karikiran. Osim toga, prvi denar otkovan je od boljega srebra i znatno je teži. Njegova je težina na više provjerenih primjeraka oko 0,97 grama, a denar na slici 51. najteži je od provjerenih (5 kom.) i ima samo 0,61 gram. Sličnost motiva nameće nam vremensku paralelu, a u takvu slučaju teško je povjerovati da su ti denari kovani u istoj kovnici. Stil, odnosno tipografija slova legende denara na slici 51., kao što smo već rekli, karakterističan je za ugarske denare. Zato je denar na slici 50. mogao biti kovani jedino u hercegskoj kovnici. Želio bih dati i svoje viđenje slova ABC, za koje dosad nisam našao nikakvo objašnjenje. Pretpostavljam da bi ih se moglo čitati kao Andrija-Bela-Koloman: otac i njegova dva sina.

Kochova analiza

Koch je u svojoj analizi prihvatio sljedeće primjerke iz Rengjeova Corpusa:

Tablica 1.

Rengjeo	Koch
1-3	Cv6
4	Cv7
5	Cv8
7	Cv9
8	Cv22
9	Cv20
10	Cv21
13	Cv29
30	Cv30

Znači, prihvatio je samo 11 tipova od Rengjeovih 57 tipova. Koch je dodao 28 „novih“ tipova i tako je zaokružio skupinu hrvatskih frizatika na ukupno 39 tipova (od Cv6 do Cv36). U tih 39 tipova neki su varijante, označeni slovima a i b (vidi tablicu 2.). Treba napomenuti da Koch varijante u tekstu nije uzimao kao nove tipove pa tako Rengjeov 1., 2. i 3. tip jest jedan njegov tip Cv6.

Tablica 2.

Koch	Huszár	Luschin	Ug. Fr.- -Luschin	Baum- gartner	Rethy/ /Probst	Rengjeo
Cv6	234	317	1		197	1 do 3
Cv7						4
Cv8	235				198	5
Cv9	207	318	2		172	7
Cv10	284	(118/119)?		294		
Cv11	285			295		
Cv12	286			296		
Cv12A						
Cv13	288			298		
Cv14		329	13	298		
Cv15	291			301		
Cv16	289			299		
Cv17	290			300		
Cv18	258	332	16		219	
Cv18a	259					
Cv19						
Cv20	237	330	14		200	9
Cv21	238					10
Cv22	236				199	8
Cv23	292			302		
Cv24		326	10			
Cv24a		327	11			
Cv24b		328	12			
Cv25		321	5			
Cv25a		322	6			
Cv26						
Cv27		344				
Cv28	283	324	8			
Cv28a		325	9			
Cv29	239	323	7		201	13
Cv29a	240				202	14
Cv30		339	23			30
Cv30a		240	24			31
Cv31		341	25			
Cv32		320	4			
Cv33		331	15			
Cv34						
Cv35						
Cv36						

Ug. Fr.-Luschin = Ugarski frizatici, objavljeno u Vjesniku hrvatskog arheološkog društva, Zagreb, 1928., br. 15.

ERIACENSIS tipove: Cv1, Cv2, Cv2a, Cv2b, Cv2c, te tipove Cv3, Cv4 i Cv5 odredio je kao ugarske frizatike.

TAFEL 73

UNGARISCHE FRIESACHER
Um und nach 1200
Nachahmung des ERIACENSIS – Gepräge

Slika 52.

Koch je „ugarske frizatike“ iz Huszárova kataloga svrstao u hrvatske frizatike pod brojeve: Cv10, Cv11, Cv12, Cv12a, Cv13, Cv15, Cv16, Cv17 i Cv23. Iz Rengjeova Corputa izbacio je sve tipove koji prema njegovu sudu nisu djelovali „frizaški“. Razlog tome, premda se ne spominje, logično je razmišljanje: ako je kraljevska kovnica u to vrijeme kovala denare reduciranog naličja, nerealno je pretpostaviti da bi majstori te iste kovnice mogli kovati frizaške tipove denara. Uz sve to poznato je da ugarski novac nije bio u prometu, barem službeno, na hrvatskom području. Nejasno je zašto Koch i ERIACENSIS tipove nije tako razvrstao.

Ako pretpostavimo da je u Ugarskoj postojala kovnica koja je bila pod kraljevim nadzorom, i koja je kovala ERIACENSIS tipove, pita se je li taj novac bio kovan za promet sa Zapadom? Tako je moglo biti ako ugarski novac u prometu nije prihvaćen zbog njegove izrazito loše kvalitete. Kovanjem „imitacija“ mogla se ostvariti dobit. U svakom slučaju, u razjašnjavanju toga pitanja ostaje još mnogo posla.

Tipovi Cv3, Cv4 i Cv5 izrazito su frizaškog obilježja. Budući da te primjerke nije obrađivao ni Luschin, ni Baumgartner, pa ni Rethy i Huszár, jer su iz novijih nalaza, stječe se dojam da ih je Koch, ne imajući kuda s njima, svrstao u ugarske frizatike. Budući da je, osim ERIACENSIS tipova, sve izrazito frizaške tipove dodijelio hrvatskim frizaticima, i u tome je potrebno obaviti korekciju. To je najvidljivije za tip Cv4, koji na licu ima karakterističan prikaz polumjeseca i zvijezde, koji se nalazi i na drugim našim primjercima.

C v 4

Slika 53.

Kochovi primjerci Cv28, Cv28a i Cv30 u skupini su primjeraka s reduciranim natličjem, o kojima smo već govorili, a nalaze se na slikama ovog rada br. 29. i 30. (Cv28 denar je obola na slici 29.). Već zbog toga te denare ne možemo držati našima.

KATALOG

Kratice: R = Rengjeo

K = Koch

H = Huszár

1.

Slika 54.

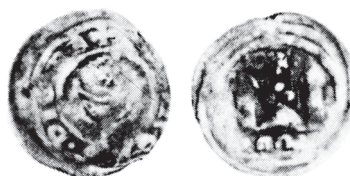
Slika 56.

Slika 55.

Slika 57.

R-1-3, K-Cv6, H-234

Poznate su četiri varijante natpisa:

1. **ANDREAS-D-CR**

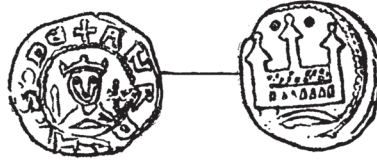
2. **ANDREAS DI-GR**

3. **ANDREAS-DI-GRA**

4. **ANDREAS-DIGRA**

2.

Slika 58.

R-4, K-Cv7, H-

3.

Slika 59.

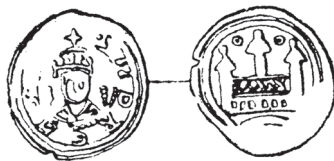

R-, K-, H-

Ovaj primjerak ponuđen je na aukciji br. 13. Pannonia Terrae kao br. 73. Opisan je kao Huszár 235, odnosno R-5. Prema detaljima na licu, naročito prema obliku krune, taj primjerak više slični tipu R-4. Budući da u Huszárovu katalogu, prema kojem su se u Pannonia Terri ravnali, nema Rengjea 4 (tip 2. ovoga kataloga), nastalo je odstupanje. Do daljnjih spoznaja svrstali smo ovaj denar kao tip 3.

4.

Slika 60.

Slika 61.

R-5, K-Cv8, H-235

5.

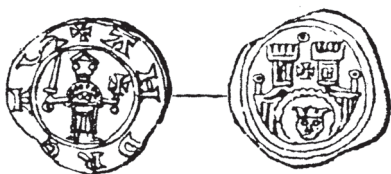
Slika 62.

OBOL

R-, K-, H-

Ovaj unikatni obol pojavio se na aukciji br. 24. Pannonia Terrae pod brojem 101. Svojom izgledom potpuno se uklapa u niz prethodnih denara. Može se pretpostaviti da je postojao i denar toga tipa, ali dosad nam još nije poznat. Zasadna ćemo taj obol voditi kao tip 5.

6.

Slika 63.

R-7, K-Cv9, H-207

Slika 64.

7.

Slika 65.

R-, K-Cv17, H-290

Slika 66.

8.

Slika 67.

R-, K-Cv16, H-289

Slika 68.

9.

Slika 69.

R-, K-Cv18, H-258

Slika 70.

9.A

Slika 71.

OBOL

R-, K-Cv18a, H-259

10.

Slika 72.

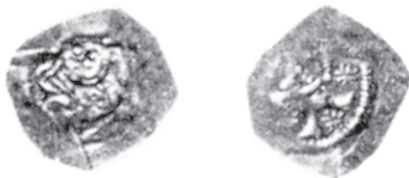
OBOL

R-, K-, H-260

Denar toga tipa nije poznat.

11.

Slika 73.

OBOL

R-, K-Cv19, H-
Denar toga tipa nije poznat.

12.

Slika 74.

R-, K-Cv31, H-

13.

Slika 75.

Slika 76.

R-, K-Cv13, H-288

14.

Slika 77.

R-, K-Cv14, H-

15.

Slika 78.

Slika 79.

R-, K-Cv11, H-285

16.

Slika 80.

R-, K-Cv15, H-291

17.

Slika 81.

Slika 82.

R-, K-Cv12, H-286

18.

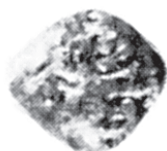
Slika 83.

R-, K-Cv12A, H-

19.

Slika 84.

R-, K-Cv35, H-

20.

Slika 85

R-, K-Cv26, H-

21.

Slika 86.

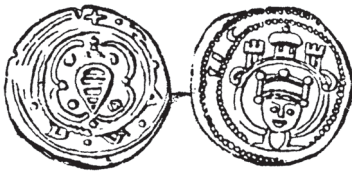
Slika 87.

R-, K-Cv10, H-284

22.

Slika 88.

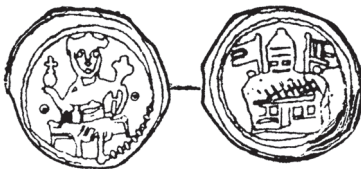
Slika 89.

R-6, K-, H-241

23.

Slika 90.

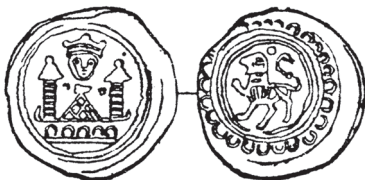
Slika 91.

R-8, K-Cv22, H-236

24.

Slika 92.

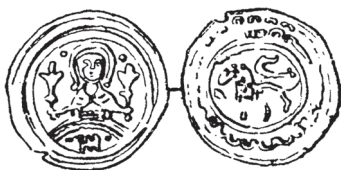
Slika 93.

R-9, K-Cv20, H-237

25.

Slika 94.

Slika 95.

Slika 96.

Slika 26. - varijanta - lavlja glava izrađena točkasto.

R-10, K-Cv21, H-238

26.

Slika 97.

R-, K-Cv24, H-

26.A

Slika 98.

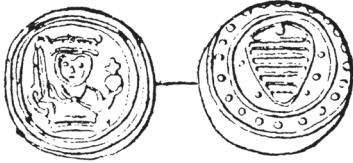

OBOL

R-, K-Cv24A, H-

27.

Slika 99.

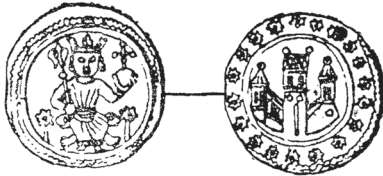
R-12, K-, H-243

Slika 100.

28.

Slika 101.

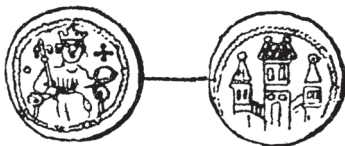
R-15, K-, H-271

Slika 102.

28.A

Slika 103.

R-16, K-, H-272

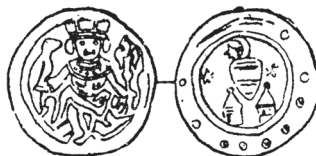
Slika 104.

OBOL

29.

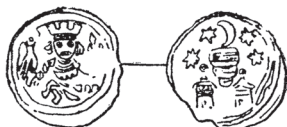
Slika 105.

R-17, K-, H-277

29.A

Slika 106.

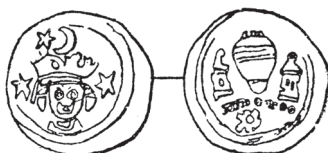

OBOL

R-18, K-, H-278

30.

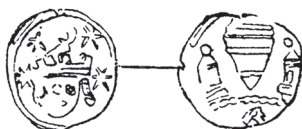
Slika 107.

R-19, K-, H-273

30.A

Slika 108.

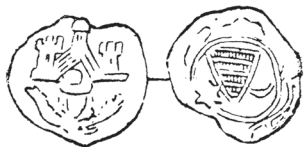

OBOL

R-20, K-, H-274

31.

Slika 109.

Slika 110.

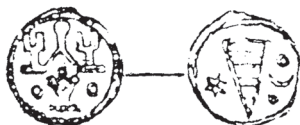

R-13, K-Cv29, H-239

Na ovom denaru Rengjeo nije prepoznao natpis. Primjerak iz nalaza Karpfen, koji je analizirao Koch, ima natpis.

31.A

Slika 111.

Slika 112.

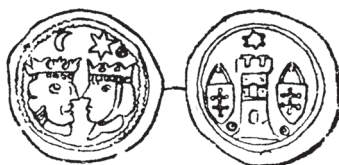
OBOL

R-14, K-Cv29a, H-240

Iako ovaj obol uvelike podsjeća na denare s reduciranim naličjem, zbog njegova denara ostavili smo ga u ovoj skupini. Tekst i prikaz naličja nisu uobičajeni na ugarskim denarima.

32.

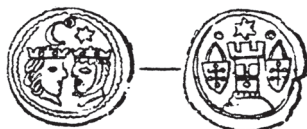
Slika 113.

R-21, K-, H-279

32.A

Slika 114.

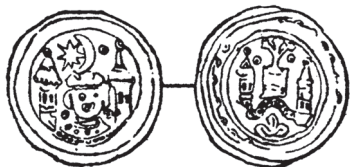

OBOL

R-22, K-, H280

33.

Slika 115.

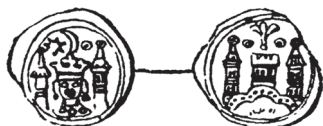
Slika 116.

R-32, K-, H-275

33.A

Slika 117.

Slika 118.

OBOL

R-33, K-, H-276

34.

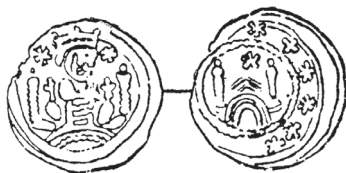
Slika 119.

R-, K-Cv4, H-

35.

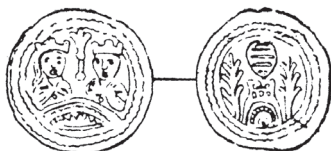
Slika 120.

R-35, K-, H-

36.

Slika 121.

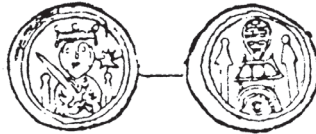
Slika 122.

R-34, K-, H-242

37.

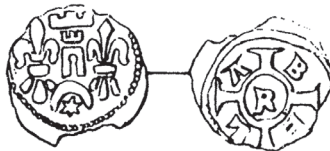
Slika 123.

R-37, K-, H-244

38.

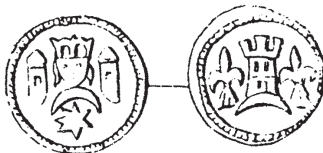
Slika 124.

R-40, K-, H-305

39.

Slika 125.

Slika 126.

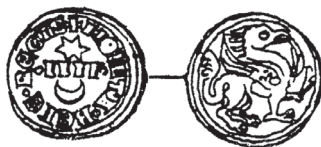

R-41, K-, H-303

Slika 26. prikazuje varijantu naličja s tri točke ispod polumjeseca (sigle?).

40.

Slika 127.

Slika 128.

R-47, K-, H-324

41.

Slika 129.

Slika 130.

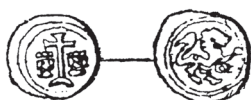

R-56, K-, H-339

a = varijanta sa životinjom okrenutom u lijevo

41.A

Slika 131.

Slika 132.

R-57, K-, H-340

Mogući hrvatski frizatici

Sljedeće primjerke nisam uvrstio u katalog zbog više razloga:

- nepoznat kriterij određivanja,
- slaba fotografija ili postoji samo crtež,
- nepoznat izvor,
- potrebno proučiti.

1.

Slika 133.

R-48, K-, H-315

Ovaj primjerak ima isto lice kao denar H-313 i obol 314, razlika je u natpisu. Mislim da su sva tri primjerka proizvod jedne kovnice pa su ili sva tri naša, ili nije nijedan. Potrebno ih je bolje proučiti.

2.

Slika 134.

R-, K-Cv3, H-

3.

Slika 135.

Slika 136.

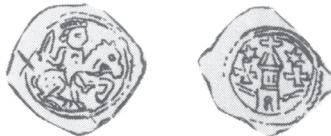

R-, K-Cv5, H-

Slika 136. - varijanta bez polumjeseca na licu.

4.

Slika 137.

R-, K-Cv23, H-

5.

Slika 138.

R-, K-Cv33, H-

6.

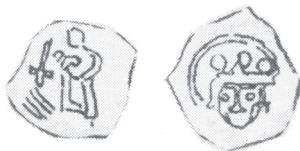
Slika 139.

R-, K-Cv25, H-

7.

Slika 140.

R-, K-Cv32, H-

8.

Loša fotografija.

R-, K-Cv27, H-

9.

Loša fotografija.

R-, K-Cv34, H-

10.

Loša fotografija.

R-, K-Cv36, H-

Tablica 3.

SMAJLAGIĆ	RENGJEO	KOCH	HUSZÁR
1	1 do 3	Cv6	234
2	4	Cv7	
3			
4	5	Cv8	235
5			
6	7	Cv9	207
7		Cv17	290
8		Cv16	289
9		Cv18a	258
9.A		Cv18a	259
10			260
11		Cv19	
12		Cv31	
13		Cv13	288
14		Cv14	
15		Cv11	285
16		Cv15	291
17		Cv12A	286
18		Cv12A	
19		Cv35	
20		Cv26	
21		Cv10	284
22	6		241
23	8	Cv22	236
24	9	Cv20	237
25	10	Cv21	238
26		Cv24	
26.A		Cv24A	
27	12		243

28	15		271
28.A	16		272
29	17		277
29.A	18		278
30	19		273
30.A	20		274
31	13	Cv29	239
31.A	14	Cv29a	240
32	21		279
32.A	22		280
33	32		275
33.A	33		276
34		Cv4	
35	35		
36	34		242
37	37		244
38	40		305
39	41		303
40	47		324
41	56		339
41.A	57		340

LITERATURA

Ančić, Mladen, Bilinopoljska abjuracija u suvremenom europskom kontekstu, Prilozi instituta za istoriju u Sarajevu, br. 32., Sarajevo, 2003.

Ančić, Mladen, Na rubu zapada, Zagreb, 2001.

Ančić, Mladen, Slika kraljevske vlasti u djelu Tome Arhiđakona, Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Split, 2004.

Ančić, Mladen, Vlastelinstvo hrvatskoga hercega u Gorskoj županiji (13. st.), Povijesni prilozi, br. 15., Zagreb, 1996.

Andrić, Stanko, Potonuli svijet, Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju, Slavonski Brod, 2001.

- Baumgartner, Egon*, Das Eriacensis- Gepräge und seine Beischläge, Numismatische Zeitschrift, Beč, 1935.
- Baumgartner, Egon*, Die Blütezeit der Friesacher Pfennige, I. Teil, Numismatische Zeitschrift, Beč, 1949.
- Baumgartner, Egon*, Beiträge zum Friesacher Münzwesen, Numismatische Zeitschrift, Beč, 1947.
- Benažić, Aleksandar*, Polumjesec sa zvijezdom kao zemaljski simbol na hrvatskom novcu, Numizmatičke vijesti, br. 50., Zagreb, 1997.
- Bösendorfer, Josip*, Crtice iz slavonske povijesti, Osijek, 1910.
- Brunšmid, Josip*, Našašće frizaških novaca u Ostrovu (kotar Vukovar), VHAD, IV., Zagreb, 1899./1900.
- Brunšmid, Josip*, Najstariji hrvatski novci, VHAD, VII./II., Zagreb, 1903./4.
- Dobrinić, Julijan*, Prvi hrvatski frizatik hercega Andrije, Numizmatičke vijesti, br. 46., Zagreb, 1993.
- Dolenec, Irislav*, Hrvatska numizmatika od početka do danas, Zagreb.
- Font, Márta*, Ugarsko kraljevstvo i Hrvatska u srednjem vijeku, Povijesni prilozi, br. 28., Zagreb, 2005.
- Gedai, István*, Kolanje novca na području Panonske nizine u srednjem vijeku, Numizmatika, I. (VII.), Zagreb, 1988.
- Gedai, István*, Prinčevsko kovanje novca mađarskog kralja Andrije II., Zbornik radova I. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj, Opatija, 1996.
- Grierson, Philip*, Coins Of Medieval Europe, London, 1991.
- Hall, James*, Rječnik tema i simbola u umjetnosti, Zagreb, 1998.
- Herkov, Zlatko*, Uloga hrvatskog novca u povijesti Hrvatske, Numizmatičke vijesti, broj 30., Zagreb, 1972.
- Historijski zbornik, godina 61., br. 1., Zagreb, 2008.
- Hrvatska i Europa, svezak 2., Srednji vijek i renesansa (XIII.-XVI. stoljeće), Zagreb, 2000.
- Huizinga, Johan*, Jesen srednjeg vijeka, Zagreb, 1991.
- Huszár, Lajos*, Münzkatalog Ungarn, München, 1979.
- Karaman, Igor*, Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje - studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st. Osijek, 1997.
- Klaić, Nada*, Koprivnica u srednjem vijeku, Biblioteka „Podravskog zbornika“, 19., Koprivnica, 1987.
- Klaić, Vjekoslav*, Crtice o Vukovarskoj županiji i Đakovu u srednjem vijeku, Slavonske povijesne teme, Vinkovci, 1994.
- Klaić, Vjekoslav*, Marturina, slavonska daća u srednjem vijeku, Rad JAZU, knjiga 157., Zagreb, 1904.
- Klaić, Vjekoslav*, O hercegu Andriji, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 50., Zagreb, 1898.
- Koch, Bernhard*, Corpus Nummorum Austriacorum, Wien, 1994.
- Komac, Andrej*, Od mejne grofovije do dežele, ZRC SAZU, Ljubljana, 2006.
- Korčmaroš, Ladislav*, Bibliografija izvornih radova objavljenih u časopisu „Numizmatičke vijesti“ 1-50 (1939.-1970.), Numizmatičke vijesti, br. 51., Zagreb, 1998.

- Korčmaroš, Ladislav*, Židovska slova na „hrvatskim frizaticima“, Zbornik radova I. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj, Opatija, 1996.
- Kostrenčić, Marko*, Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava, Školska knjiga, Zagreb, 1956.
- Krasnov, Gjuro*, Ugarski simboli na hrvatskom novcu, Numizmatičke vijesti, 52., 1999.
- Kužić, Krešimir*, Hrvati i križari, Zagreb, 2003.
- Lalović, Dragutin*, Suverena država – temeljni pravopolitički projekt moderne (1), Politička misao, vol. 42., no. 2., Zagreb, 2006.
- Luschin-Ebengreuth, Arnold*, Die Zeitfolge der stummen Friesacher Pfennige im XII. Jh., Numismatische Zeitschrift, Beč, 1924.
- Majnarić, Ivan*, Misija papinskog legata Rajmunda de Capelle 1177. godine, Povijesni prilozi, br. 24., Zagreb, 2003.
- Majnarić, Ivan*, Papinski legati na istočnoj jadranskoj obali (1159.-1204.), Zagreb, 2008.
- Majnarić, Ivan*, Prilog diskusiji o genealoškoj svezi omiških i ugarskih Kačića, Zbornik OPZ HAZU, br. 26., Zagreb, 2008.
- Margetić, Lujo*, Srednjovjekovno hrvatsko pravo, Rijeka, 1997.
- Margetić, Lujo*, Zagreb i Slavonija - izbor studija, Rijeka, 2000.
- Maršavelski, Aleksandar*, Magna carta i počeci engleske ustavnosti, Pravnik, vol. 40., no. 83., Zagreb, 2006.
- Malloy, Alex G., Fraley Preston, Irene, Seltman, Arthur J.*, Coins Of The Crusader States, New York, 1994.
- Mayhew, N. J. and Stewart, B. H. I. H.*, The Sterling in the Ostrovo hoard of 1898, The Royal Numismatic Society, London, 1984.
- Mercier, Jacques*, Povijest Vatikana, Zagreb, 2001.
- Mimica, Bože*, Numizmatička povijest Istre i Kvarnera, Rijeka, 1997.
- Mirnik, Ivan*, Novac iz starohrvatskih grobova, VAMZ, 37., Zagreb, 2004.
- Lopašić, Radoslav*, Oko Kupe i Korane, Zagreb, 1895.
- Pavičić, Stjepan*, Vukovska župa - u razvitku svog naselja od XIII. do XVIII. st., Zagreb, 1940.
- Pogačnik, Albin*, Nalaz frizatika kod Gajevo sela u Bosni, Numizmatičar, 2.-3., Sarajevo, 1972.
- Pogačnik, Albin*, Novac na tlu Slovenije, Kolekcionar, Beograd, brojevi 1.-11., 1974. i br. 1., 1975.
- Pogačnik, Albin*, Novci akvilejskog opata Bertolda (kovani u jednoj kranjskoj srednjovjekovnoj kovnici), Numizmatičke vijesti, br. 34., Zagreb, 1980.
- Pogačnik, Albin*, Novčarstvo akvilejskog patriarha Bertolda V Andeškog (1218.-1251.), Zbornik radova I. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj, Opatija, 1996.
- Pogačnik, Albin*, Problematika proučavanja slovenskih i hrvatskih srednjovjekovnih „frizatika“, Numizmatičke vijesti, br. 51., Zagreb, 1998.
- Pogačnik, Albin*, Srednjeveška kovnica Kamnik (Stain), Numizmatični vestnik, 17., Ljubljana, 1989.
- Pogačnik, Albin*, Srednjeveške kovnice na Slovenskem (2), Numizmatični vestnik, 18., Ljubljana, 1990.
- Pogačnik, Albin*, Srednjeveške kovnice na Slovenskem, Ljubljana, 2008.

- Povijest, Razvijeni srednji vijek, br. 7., Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2007.
- Rattkay, Juraj*, Spomen na kraljeve i banove Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb, 2001.
- Ravlić, Slaven*, Eponimizacija u društvenim znanostima: Merton i sociologija eponimizacije, Druš. Istraž., br. 6., Zagreb, 2006.
- Rengjeo, Ivan*, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien, Graz, 1959.
- Rengjeo, Ivan*, Početak kovanja slavonskih banovaca, Sarajevo, 1939.
- Rengjeo, Ivan*, Prvi hrvatski novci, Sarajevo, 1936.
- Rengjeo, Ivan*, Slovenske kovnice XIII. stoljeća uz granicu Hrvatske, Numizmatičke vijesti, br. 12., Zagreb, 1958.
- Rengjeo, Ivan*, Slovenski srednjeveški novci, Numizmatički vestnik, 2., Ljubljana, 1959.
- Réthy, Ladislaus - Probszt, Günther*, Corpus nummorum Hungariae, Graz, 1958.
- Smajlagić, Robert*, Hrvatski frizatici – prvi hrvatski novac (1), Numizmatičke vijesti, br. 61., Zagreb, 2008.
- Smajlagić, Robert*, Skupni nalaz srebrnog novca 12. i 13. stoljeća iz Ostrova kraj Nuštra, Numizmatičke vijesti, br. 58., Zagreb, 2005.
- Smiljanić, Franjo*, O položaju i funkciji župana u hrvatskim srednjovjekovnim vrelima od 9. do 16. stoljeća, Povijesni prilozi, br. 33., Zagreb, 2007.
- Srkulj, Stjepan*, Izvori za hrvatsku povijest, br. 4., Zagreb, 1910.
- Šišić, Ferdo*, Dalmacija uoči pada Republike mletačke, Hrvatsko kolo, Zagreb, 1909.
- Šišić, Ferdo*, Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102-1301) / Prvi dio (1102-1205) od Kolomana do Ladislava III., Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 38., 1., Zagreb, 1944.
- Tkalčić, Ivan Krstitelj*, Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis, Zagreb, 1873.
- Tomičić, I., Željko*, Nuštar, Bulletin, 5.-6., izd. Hrvatsko-američko društvo, Sekcija za obnovu i očuvanje nepokretnih spomenika kulture, Zagreb, 1992.
- Truhelka, Ćiro*, Slavonski banovci, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1897.
- Unger, Emil*, Magyar éremhatározó, I., Budimpešta, 1974.